

Ушинський В. О.,
здобувач відділу авторського права та суміжних прав
Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності
Національної академії правових наук України

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ВИДАВЦЯМИ

THE OBSERVANCE OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS BY VENDORS

У статті розкриваються проблеми дотримання прав інтелектуальної власності суб'єктами видавничої справи – видавцями, видавничими організаціями тощо. Аналізуються положення чинного законодавства стосовно видавничої справи та інтелектуальної власності. Доводиться, що для твору право на відтворення найбільш успішно реалізується завдяки видавництвам. Робляться пропозиції у частині покращення дотримання прав інтелектуальної власності та удосконалення законодавства.

Ключові слова: авторське право, видавець, інтелектуальна власність, твір.

В статті розкриваються проблеми соблюдення прав інтелектуальної собственисти суб'єктами издательского дела – издателями, издательскими организациями и т.д. Анализируются положения действующего законодательства в отношении издательского дела и интеллектуальной собственности. Доказывается, что для произведения право на воспроизведение наиболее успешно реализуется благодаря издательствам. Делаются предложения в части улучшения соблюдення прав интеллектуальной собственности и совершенствования законодательства.

Ключевые слова: авторское право, издатель, интеллектуальная собственность, произведение.

The article reveals the problems of observance of intellectual property rights by the publishers, publishers, publishing organizations, etc. The provisions of the current legislation on publishing and intellectual property are analyzed. It turns out that the right to a play for a work is most successfully realized through publishing houses. Proposals have been made to improve the enforcement of intellectual property rights and improve legislation.

Key words: copyright, publisher, intellectual property, essay.

Постановка проблеми. Нині досить важко уявити сучасне людство, яке б не читало книжок й газет, не знайомилося з інформацією у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою електронних ресурсів. Книга є стимулом до ефективної праці. А інформація є рушійною силою прогресу людства. У цьому сенсі набуває значення місце й роль видавців у донесенні інформації, у виданні книжок, газет, журналів, дайджестів новин тощо. Адже саме видавнича діяльність є однією з компонентів сталого розвитку людства. Стан видавничої галузі, з одного боку, напряду залежить, а з іншого, здійснює безпосередній вплив на загальні тенденції економічного, соціального, політико-правового та гуманітарного розвитку України, особливо з врахуванням загроз і ризиків, обумовлених, зокрема, кризовими процесами у сучасному світі. На думку професора О. П. Орлюк, «інтелектуальні досягнення у сфері художньої літератури, мистецтва і культури у цілому формують моральні засади суспільства, його світогляд, ставлення до навколишнього середовища, його бачення, тобто ті засади, які ми називаємо людськими цінностями і які визначають духовний світ людини і суспільства» [1, с. 7]. І цілком можна погодитися з твердженням, що «видавнича справа на всьому шляху свого розвитку завжди залишалася вагомим елементом культурного життя суспільства, складовою його інтелектуального потенціалу» [2, с. 7]. Розвиток діалогу влади, бізнесу та громадянського суспільства, трансформація соціогуманітарної сфери – це ті питання, що також знаходять відображення в інтелектуальному продукті, що є результатом видавничої діяльності.

У цьому сенсі значної уваги набувають різні аспекти здійснення видавничої діяльності, серед яких дотримання прав інтелектуальної власності посідає окреме, надзвичайно важливе місце. Особливо у сучасних умовах правового нігілізму в Україні та відсутності вихованої поваги у суспільстві до результатів інтелектуальної, творчої праці, а також, враховуючи наявні тенденції у вільному доступі до інформації завдяки мережі Інтернет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо у цілому, що питання дотримання авторських прав у видавничій діяльності є предметом хай і не багатьох, але тим не менше ряду правових та інших наукових досліджень та практичних розробок. Цим питанням присвячували у тій чи іншій формі свою увагу К. О. Афанасьєва, В. В. Коноваленко, О. В. Жилинкова, Л. Т. Комзюк, Л. Р. Майданик, О. П. Орлюк, І. І. Петренко, Г. О. Ульянова, О. І. Харитонова, А. С. Штефан, О. О. Штефан та ряд інших. Проблематиці євроінтеграції у сфері авторського права, імплементації європейських стандартів до національного законодавства, договірних відносин у цій сфері присвячені роботи Ю. М. Капіци, С. К. Ступака, а також наукові розробки, що випускаються під егідою НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. Водночас й досі залишається не розробленою належним чином проблематика дотримання й захисту прав інтелектуальної власності у видавничій діяльності. При тому, що кількість порушень у цій сфері істотно зростає.

Мета статті полягає у розкритті проблем дотримання прав інтелектуальної власності видавцями.

Виклад основного матеріалу. Статтею 27 Загальної декларації прав людини закріплено, що «кожна

людина має право брати участь у культурному житті суспільства, насолоджуватися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі та користуватися його благами» [3]. Це право реалізується через різноманітні аспекти, у тому числі завдяки інтелектуальному, творчому продукту, що оприлюднюється завдяки активній діяльності різноманітних видавництв. Зрозуміло, що видавничу продукцію пов'язана з різноманітними галузями людської життєдіяльності, адже вона може представляти не лише авторські твори (художні, наукові, публіцистичні), енциклопедичні видання, навчальні курси, відображення творів мистецтва, рекламні матеріали тощо. Це можуть бути засоби масової інформації. Видавництва нині випускають не лише друковану продукцію, все більшої масовості набувають електронні твори. Адже сьогоднішній світ все більше поглинається новими технологіями, інноваційним продуктом, цифровою економікою у кінцевому рахунку.

Далеко не завжди все, що випускається, має інтелектуальний характер, містить об'єкти авторського права. Але здебільшого видавничу продукцію характеризується творчим характером, а видавничу діяльність так чи інакше пов'язується з питаннями реалізації прав інтелектуальної власності. І характеризується, поряд з іншими ознаками, наявністю об'єктного та суб'єктного складу, притаманного правовідносинам у сфері інтелектуальної власності. При цьому, як зазначають фахівці, «із сутності правовідносин інтелектуальної власності випливає, що їх центральним суб'єктом є особа, якій належать права володіння, користування, розпорядження тощо результатами інтелектуальної, творчої діяльності – об'єктами інтелектуальної власності» [4, с. 170]. Зрозуміло, що центральним суб'єктом при цьому виступає автор, тобто особа, чиєю інтелектуальною, творчою працею створюється відповідний твір, який пізніше випускається видавництвом.

У цьому сенсі на увагу заслуговують класичні підходи, вироблені теорією авторського права, викладені, наприклад, у роботах Л. Бенглі, Б. Шетман, що «найвідомішою авторською правомочністю вважається право на відтворення. Адже право контролю за виготовленням примірників твору – найстаріший привілей володільця авторських прав. Не дивлячись на те, що правом цим наділені усі без виключення правоволодільці, його обсяг може варіюватися залежно від виду об'єкту, що охороняється» [5, с. 224–225]. І дійсно, саме завдяки цьому праву автор набуває можливості донести свій твір до необмеженої кількості користувачів. Однак для твору право на відтворення найбільш успішно реалізується завдяки видавництвам (не залежно від того, про які види видавництв чи види творів, чи форму їх випуску йде мова).

В Україні основним актом, що визначає правовий статус видавців та видавничих організацій у сфері професійної діяльності, є Закон України «Про видавничу справу» від 05.06.1997 р. № 318/97-ВР (зі змінами) [6]. Саме у цьому Законі прописано права та обов'язки видавців, у тому числі пов'язані

з необхідністю дотримуватися прав інтелектуальної власності. Ст. 18 Закону визначено перелік осіб, що можуть належати до видавців, а саме видавництва, видавничі організації та фізичні особи – підприємці, які здійснюють видавничу діяльність. Слід зауважити, що наявна редакція стосовно прав інтелектуальної власності була включена до цього закону відповідно до змін, внесених Законом № 1554-VII від 01.07.2014 р., що засвідчило підвищення рівня визнання значення інтелектуальної діяльності у правовому вимірі для видавничої галузі. На тлі триваючої всебічної законодавчої й інституційної реформи сфери інтелектуальної власності ці питання набувають особливої актуальності.

Зазначимо, що видавці стикаються з цілим пластом проблем у своїй діяльності, пов'язаних зі сферою інтелектуальної власності, – від широко розповсюдженого плагіату та незаконного розміщення видань у мережі Інтернет до необхідності розуміння таких базових для сфери інтелектуальної власності питань, але складних для суто юридичної, а тим більше видавничої діяльності, як правомірність використання малюнків та фотографій, зображень, взятих з мережі Інтернет, шрифтів, охорони оригінальності верстки та дизайн-макету, укладення авторських договорів та розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, перекладів, використання службових творів та творів на замовлення тощо. І кожна з цих дій досить часто вимагає розуміння, як мають застосовувати положення щодо охорони й захисту прав інтелектуальної власності. Прикладом може бути рекомендація В. В. Коноваленка стосовно однієї з дій видавця: «оригінал-макет книги, журналу чи іншої поліграфічної продукції повинен передаватися у друкарню лише після того, як «рукопис» твору пройшов юридичне «очищення» від прав третіх осіб. З цієї метою у творі виділяються елементи, які є об'єктами авторського права (текст, малюнки, фотографії, таблиці, схеми, карти і таке інше), і перевіряються наявності дозволів на їх використання. У тому випадку, якщо певного дозволу нема, редактор видавництва повинен запропонувати автору твір, видаливши з книги, статті чи елемент іншого твору, використання якого призведе до порушення авторського права» [7, с. 18–19]. У цьому сенсі надзвичайно важливо, аби і автори, і видавці мали розуміння, які об'єкти, що використовуються автором у своєму творі, є творами, що потребують дозволу від власників авторських прав, а які твори вже перейшли у суспільне надбання. Або стосовно яких творів існує можливість застосування вільної ліцензії. У кожному з цих випадків існують відповідні юридичні наслідки використання твору, при цьому посилання на автора (якщо він відомий, не залежно від того, чи відоме його ім'я, чи псевдонім, чи навіть анонімний твір) є обов'язковим.

Зазначений обов'язок щодо посилання на автора обумовлюється правовою природою особистих немайнових прав автора. Невідчужуваність особистих немайнових прав інтелектуальної власності є одним з основних принципів права інтелектуальної

власності (ч. 4 ст. 423 ЦК України [8]). Адже саме особисті немайнові права забезпечують зв'язок особистості автора зі створеним ним об'єктом інтелектуальної власності. Теорія права інтелектуальної власності доводить, що ці права не мають економічного змісту, невіддільні від автора і є абсолютними. Такі права впливають з факту авторства на об'єкт інтелектуальної власності, тобто вони невіддільно пов'язані з особою автора. Автор зберігає їх за собою впродовж усього свого життя, навіть у тих випадках, коли мова йде про ті об'єкти авторських прав, в яких закінчився строк правової охорони [9, с. 132–134]. Особисті немайнові права автора є невідчужувані: теорія права інтелектуальної власності наголошує на тому, що від цих прав не можна відмовитись або передати за договором. Хоча чинний ЦК України закріплює винятки з цього підходу із посиланням на окремі закони; при тому, що згадані винятки ніколи не застосовувалися на практиці, оскільки у жодному із законів з інтелектуальної власності відчужуваність особистих немайнових прав не передбачена. Саме з цих міркувань й слід підходити до реалізації особистих немайнових прав автора у будь-яких відносинах, у тому числі – коли долучаються видавці.

Права та обов'язки видавця закріплюються ст. 20 Закону «Про видавничу справу». Провідне місце інтелектуальної власності у видавничій діяльності обумовлюється вже тим, що дана стаття першою ж нормою містить наступний припис: «Права та обов'язки видавця у відносинах з автором (співавторами) твору у галузі науки, літератури і мистецтва, їх спадкоємцями чи з особою, якій автори чи їх спадкоємці передали авторські майнові права, чи з особами, яким належать права на інші об'єкти права інтелектуальної власності, визначаються законодавством України з питань інтелектуальної власності» [6]. У даному разі норма, як бачимо, є бланкетною, й напряду відсилає до законодавства у сфері інтелектуальної власності. Таким законодавством є Цивільний кодекс України (насамперед книга IV «Право інтелектуальної власності» та глава 75 «Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності») [8], а також спеціальні закони у цій сфері. Стосовно видавничої справи зрозуміло, що основним актом виступатиме Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ у редакції Закону № 2627-ІІІ від 11.07.2001 р. [10]. Стосовно останнього, слід враховувати й істотні зміни, внесені до нього Законом України «Про державну підтримку кінематографії в Україні» № 1977-VIII від 23.03.2017 р. [11].

Серед прав, якими наділений видавець, що обумовлюються специфікою видавничої діяльності, слід назвати наступні: формувати власну видавничу програму, визначати масштаби і тематичну спрямованість своєї діяльності; розповсюджувати її самостійно або користуватися послугами іншого розповсюдjuвача; випускати у світ як обнародувані, так і необнародувані твори науки, літератури і мистецтва незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, а також способу відтворення, виражені у письмовій

чи будь-якій іншій формі, набувати невиключних або виключних майнових прав на них; приймати від юридичних і фізичних осіб замовлення на підготовку і випуск у світ видань, надавати їм редакційно-видавничі та інші послуги відповідно до профілю своєї діяльності тощо (ст. 20 Закону). Як видно з наведених правомочностей видавця, такі права значною мірою пов'язані з реалізацією прав інтелектуальної власності.

Зокрема, серед питань, з якими стикаються видавці, виникають питання роботи з авторським договором. Адже саме завдяки йому здійснюється розпорядження майновими правами інтелектуальної власності на твір. Авторський договір є предметом ряду наукових досліджень, хоча й не набув досі одностайного розуміння. Наприклад, О. В. Жилінкова як авторський договір пропонує розглядати «домовленість сторін, згідно з якою одна сторона – автор (інша особа, яка має авторське право) зобов'язується створити твір та (або) передати майнові права на твір, або надати дозвіл на використання твору іншій стороні – користувачеві, а друга сторона зобов'язується сплатити за це винагороду та (або) здійснити певні дії» [12, с. 11-12]. Натомість В. С. Дроб'язко та Р. В. Дроб'язко під авторським договором розуміють «договір, за яким автор передає або зобов'язується передати іншій стороні свої права на використання твору у межах і на умовах, погоджених сторонами» [13, с. 215]. Зазначимо, що кожне з наведених визначень має право на життя й обумовлює дещо різні підходи з позицій теорії права (через призму цивільно-правового регулювання або безпосередньо права інтелектуальної власності) на один і той же предмет. Безпосередньо Закон України «Про авторське право і суміжні права» передбачає як передачу прав на використання твору за авторським договором (ст. 32), так і безпосередньо передавання (відчуження) майнових прав на твір автором (або іншою особою, яка має авторське право) правонаступникові (ст. 31). Водночас, ЦК України не розкриває поняття «авторський договір». Він згадується лише у ст. 1072 при визначенні черговості списання грошових коштів з рахунку. Тобто, як бачимо, авторський договір відсутній як у Книзі IV ЦК України, так і у главі 75, натомість згадується у главі 72, присвяченій банківському рахунку. Це не є нормальним і, на наш погляд, потребує внесення змін до ЦК. Однак у будь-якому разі питання укладання та виконання авторського договору є одними з нагальних для видавничої діяльності.

При цьому слід зауважити, що предмет авторського договору сприймається на практиці у процесі роботи видавництва з авторськими текстами. Значно більш проблемним є текст усього авторського договору, або, що також буває, відсутність практики укладання таких договорів зі сторони видавництва. Особливо у тому разі, коли мова йде не про випуск окремого видання – книги, а про видавничу діяльність, пов'язану з випуском друкованої продукції на кшталт засобів масової інформації. Саме у таких випадках, коли з'являються інші форми об'єктів

авторського права (наприклад, інтерв'ю), виникають проблеми з оформленням авторських прав у цілому.

Разом із правами видавець наділяється й зобов'язаннями, обумовленими, як і права, специфікою видавничої діяльності. До таких зобов'язань законодавство відносить наступні: здійснювати свою діяльність відповідно до законодавства України, поважати права всіх суб'єктів видавничої справи та інших сфер господарської діяльності; сприяти утвердженню загальнолюдських гуманістичних цінностей, розвитку науки, культури, задоволенню духовних потреб українського народу, ставитися з повагою до національної гідності, національної своєрідності й культури всіх народів; дотримуватися норм авторського та патентного права, положень національних стандартів, чинних в Україні міждержавних стандартів, інших нормативно-правових актів, що регламентують видавничу справу, а також встановлюють вимоги щодо якості видавничої продукції; відшкодовувати збитки, заподіяні внаслідок порушення законодавства тощо (абз. 4 ч. 3 ст. 20 Закону «Про видавничу справу»). У даному разі слід акцентувати увагу на необхідності дотримання, насамперед, норм авторського права і зазначити, що вираз про необхідність дотримання норм патентного права у сучасному розумінні об'єктного складу патентного права навряд чи уявляється правильним. Скоріш, якщо вже допускати можливість порушення з боку видавців положень законодавства у сфері інтелектуальної власності у більш широкому обсязі, ніж просто норми авторського права чи суміжних прав, було б доцільно говорити про необхідність дотримання положень законодавства про промислову власність. У розумінні фахівців з інтелектуальної власності перелік прав інтелектуальної власності, які слід дотримуватися видавцям, буде розширений. Адже сюди увійдуть права на засоби індивідуалізації (насамперед, мова йде про торговельні марки). Оскільки використання прав на винаходи чи корисні моделі, що можуть порушуватися у процесі видавничої діяльності, досить важко уявити. Хіба що у даному разі можуть виступати як об'єкт промислові зразки, коли видавець буде порушувати можливо захищений дизайн. Натомість торговельні марки напряму впливають на доменні імена, які можуть використовуватися у процесі видавничої діяльності. Крім того, об'єкти промислової власності можуть виникати як елемент порушення і тоді, коли видавнича діяльність пов'язана з випуском електронної продукції.

У цілому аналіз чинного законодавства, правозастосовної та судової практики дозволяють зробити висновок щодо необхідності якісного забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності, насамперед, авторських прав у діяльності суб'єктів видавничої справи. У цьому сенсі вважаємо за доцільне включити до системного законопроекту, яким мають визначатися засади державної політики у сфері інтелектуальної власності, а саме до проекту Закону «Про Національну систему охорони інтелектуальної власності в Україні» статті, присвячені безпосередньо

питанням дотримання прав інтелектуальної власності у цій сфері. Доцільним є закріплення наступних положень у законопроекті: «Суб'єкти видавничої справи набувають та реалізують права інтелектуальної власності у порядку, передбаченому чинним законодавством у сфері охорони інтелектуальної власності, з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про видавничу справу» з метою сприяння національно-культурному розвитку українського суспільства. Суб'єкти видавничої справи зобов'язані добросовісно реалізовувати права інтелектуальної власності, не допускати зловживання цими правами, у тому числі не реалізовувати їх супроти мети, для якої вони набуваються». Такі положення, що знайшли закріплення у законопроекті, відображають загальне розуміння ролі права інтелектуальної власності для видавничої справи.

Висновки. У процесі удосконалення законодавства про видавничу діяльність у частині дотримання прав інтелектуальної власності слід виходити як із загальних стандартів охорони інтелектуальної власності та авторського права безпосередньо, так і враховувати сучасний стан руху Європейського Союзу до цифрової економіки. Відповідні зусилля проводяться й в Україні, у тому числі на рівні заходів як законодавчого врегулювання, так і на рівні політики, що здійснює Кабінет Міністрів України в особі уповноважених органів державної влади.

Суб'єкти видавничої діяльності мають чітко розумітися на суті авторських прав та дотримуватися положень авторсько-правового законодавства у процесі випуску та реалізації видавничої продукції. Необхідно чітко розумітися на суті авторського договору та намагатися його укласти у всіх можливих випадках, аби забезпечити себе від подальших проблем під час правозастосування. Автор має також дотримуватися «чистоти» твору у разі, якщо він передає його до видавництва, оскільки саме на авторові лежить основний обов'язок у доведенні його авторства (якщо виникнуть звинувачення у протилежному).

Чинний Закон України «Про видавничу справу» набув більш чіткого визнання необхідності дотримання прав інтелектуальної власності з боку суб'єктів видавничої справи. Водночас зміст права інтелектуальної власності та правова природа його об'єктів дозволяє говорити про доцільність внесення змін до абзацу четвертого частини третьої статті 20 Закону України «Про видавничу діяльність» із метою заміни вислову стосовно обов'язків видавців «дотримуватися норм авторського та патентного права» на «дотримуватися прав інтелектуальної власності». Такий підхід дає можливість у повному обсязі забезпечити дотримання прав інтелектуальної власності з боку суб'єктів видавничої справи, не залежно від того, на який безпосередньо об'єкт допускається порушення. Доцільним є також закріплення положень, що стосуються дотримання прав інтелектуальної власності з боку суб'єктів видавничої справи, у проекті Закону «Про Національну систему охорони інтелектуальної власності в Україні».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Основи інтелектуальної власності: навч. посіб. / О. П. Орлюк (кер. авт. кол.), А. О. Кодинець, Ю. В. Носік та ін. ; за ред. О. П. Орлюк. К.: Інтерсервіс, 2016. 382 с.
2. Афанасьєва К. О. Право видавця та редактора: навч.-метод. посіб. К.: НДІ ІВ НАПрН України, Лазурит-Поліграф, 2013. 202 с.
3. Загальна декларація прав людини // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/318/97-%D0%B2%D1%80/page> (дата звернення: 20.12.2017).
4. Харитоновна О. І. Правовідносини інтелектуальної власності, що виникають внаслідок створення результатів творчої діяльності (концептуальні засади): монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 346 с.
5. Бентли Л., Шерман Б. Право интеллектуальной собственности: Авторское право / пер с англ. В. Л. Вольфсона. СПб: Юридический центр Пресс, 2004. 535 с.
6. Про видавничу справу: Закон України від 05.06.1997 р. № 318/97-ВР // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/318/97-%D0%B2%D1%80/page> (дата звернення: 20.12.2017).
7. Коноваленко В. Авторське право у видавничій справі: практичний посібник для авторів, редакторів, видавців. Тернопіль: Навчальна книга ; Богдан, 2010. 320 с.
8. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (із зм. і доп.) // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата звернення: 20.12.2017).
9. Липчик Д. Авторское право и смежные права: пер. с фр. М.: Ладомир; Издательство ЮНЕСКО, 2002. 794 с.
10. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ у редакції Закону № 2627-ІІІ від 11.07.2001 р. // База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>. (дата звернення: 20.12.2017).
11. Про державну підтримку кінематографії в Україні: Закон України № 1977–VIII від 23.03.2017 р. // База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1977-19> (дата звернення: 20.12.2017).
12. Жилінкова О. В. Договірне регулювання відносин щодо інтелектуальної власності в Україні та за кордоном: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2015. 280 с.
13. Дроб'язко В. С., Дроб'язко Р. В. Право інтелектуальної власності: навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2004. 512 с.